

IKONOGRAFIJA, METROLOGIJA I GRAFIJA BOSANSKOGA NOVCA KOVANOGA IZMEĐU 1428. I 1443. GODINE (NOVAC KRALJA TVRTKA II. TVRTKOVIĆA)

U radu se, nakon razmatranja okolnosti u kojima je aktivirana kovnica, analizira ikonografija, metrologija i grafija bosanskoga novca kovanog između 1428. i 1443. godine. Bosanski je kralj Tvrtko II. Tvrtković napustio ikonografski standard prethodnoga razdoblja. Analizira se promjena aversnoga prikaza koji je Tvrtko II. proveo. Stavio je cjeloviti grb s krunom i monogramom na štit kao središnji dio. Time je likovno aktivirao koncept Svete krune koji je kao sacra nostra corona prethodno izrazio u sfragističkoj i diplomatskoj građi. Upozoreno je na sveobuhvatnost Tvrtkove novčane reforme. Ona je izražena i napuštanjem sterlinskoga i kelnskoga monetarnog sustava prethodnika te usvajanjem težinske stope zasnovane na osmanskoj akči deriviranoj iz perzijskoga i rimskog (bizantskog) standarda. U radu je provedena nova klasifikacija Tvrtkova novca i na temelju nje definirana periodizacija i redosljed kovanja vrsta svih triju nominalnih vrijednosti.

Aktiviranje bosanske kovnice novca 1428. godine i pojava novca Tvrtka II.

Nakon kralja Stjepana Dabiše tridesetak godina nisu se kovali bosanski novci. To zaključujemo prema dosada poznatim primjercima bosanskoga srednjovjekovnog novca. No možda se novac za optjecaj u Bosni kovao neprekinuto i možda su ga u tom razdoblju nastavili kovati kraljevi Stjepan Ostoja i Tvrtko II. Tvrtković. Od 1403. do 1418. godine bosanski su vladari kovali novac u svojim dalmatinskim komunama: herceg Hrvoje Vukčić Hrvatinić u Splitu (od 1403. do 1413.); kraljevi Tvrtko II. i Stjepan Ostoja u Kotoru (od 1404. do 1418.).¹

Prema periodizaciji srednjovjekovnoga bosanskoga novca koju sam izložio u svojim ranijim radovima, novcem koji je kovao kralj Tvrtko II. Tvrtković tijekom svoje druge vladavine (najkasnije do 1428. godine) započinje kasno doba bosanske monetarne povijesti vremenski smješteno u doba novoga europskoga ekonomskog poleta u XV. stoljeću. Preduvjet za aktiviranje bosanske kovnice novca bio je ekonomski prosperitet prvih godina Tvrtkove druge vladavine (dvadesetih godina XV. stoljeća) postignut između ostaloga i procvatom bosanskoga rudarstva koje u to doba dostiže vrhunac. Tvrtko je uz osmansku podršku uspio uspostaviti stabilnu vlast. Ostavivši Bosnu po strani zbog interesa na drugim područjima, sultan ipak nije zanemario Tvrtkovo dogovaranje s ugarskim kraljem 1425. i 1426. godine² pa je napadom upozorio Tvrtka i obvezao ga

¹ Sulejmanagić, Amer, Srednjovjekovni bosanski novac srednjeg i kasnog razdoblja – vrijeme kraljevstva, Numizmatičke vijesti, 63., Zagreb, 2010., str. 109.-110.; isti, Ikonografija, metrologija i grafija bosanskoga novca kovanoga između 1354. i 1418. godine, Numizmatičke vijesti, 68., Zagreb, 2015., str. 127.-128.

² Tražeći podršku protiv Osmanlija Tvrtko II. morao je pristati na Sigismundove uvjete da bosanska kruna nakon njega prijede Hermanu II. Celjskome (sinu Katarine Kotromanić i ocu kraljice Barbare, žene Sigismundove), što je službeno potvrdio 1427. godine i ženidbom s Dorotejom Gorjanskom (kćerju bana Ivana Gorjanskoga) 1428. godine. Tvrtko je nadživio Hermana, a bosanska kruna nije prešla Fridriku II., Hermanovu sinu.

na vazalski odnos i godišnji harač. Jaka ekonomija i godišnji tribut sultanu navele su Tvrtka II. da aktivira kovnicu i počne kovati novac.³

Ikonografija

Glavno obilježje bosanskoga novca toga razdoblja jest napuštanje aversnoga prikaza novca prethodnih vladara te povratak na heraldički prikaz (potpuni kraljevski grb sa štitom, kacigom, plaštom, krunom i ukrasom) ranoga novca bana Stjepana II. Kotromanića (kovanoga između 1314. i 1322. godine), a u tome je vjerojatni utjecaj splitskoga novca hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića kovanog od 1403. do 1413. godine. Obilježje toga novca jest i odustajanje od ranijih novčanih sustava (sterlinški i kelnski) te preuzimanje turske novčane stope. Kralj Tvrtko II. stavio je lik zaštitnika Sv. Grgura Nazijanskoga na revers i tako obnovio ikonografski standard svojstven dalmatinskim komunama koji su prekinuli Stjepan II. Kotromanić (uskoro nakon početka vladavine i kovanja novca), Tvrtko I. i Dabiša.⁴ Sve te promjene nakon Tvrtka II. proveli su i kraljevi Stjepan Tomaš i Stjepan II. Tomašević. Mijenjali su samo patrone. Svojom vjerskom konverzijom Stjepan Tomaš uveo je Sv. Grgura Velikog koji se na njegovu novcu javlja kao Sv. Grgur Papa, a Stjepan Tomašević prikazao je i Sv. Stjepana Protomartira.

Sveta kruna

Na aversima groševa i denara kralja Tvrtka II. prikazan je potpuni vladarev grb koji se sastoji od štita na kojem je ljiljanova kruna iznad slova T kao kraljev monogram; nad štitom je kaciga s plaštom iznad koje je ljiljanova kruna s cvjetnim ukrasom. Na poludenarima su zbog malo prostora prikazani samo kaciga s plaštom i kruna s ukrasom; dakle bez štita. Prikaz krune na pečatima bosanskih vladara može se pratiti od vremena kraljevanja Tvrtka I.⁵ Od kralja Tvrtka I. kruna je kao jedna od regalija neizostavni simbol na vladarskim pečatima i uvijek se nalazi ili na kacigi ili na kraljevoj glavi. Prvi je krunu na štit stavio Stjepan Ostoja. Ostojina je heraldička reforma s kraja 1409. godine samo jedna od više reformi prouzročenih prethodnim agresivnim nastupom kralja Sigismunda.⁶ Kruna koju je umjesto kose grede sa šest ljiljana kralj Stjepan Ostoja

³ O aktiviranju bosanske kovnice vidjeti: *Živković, Pavo*, Prve vijesti o bosanskoj kovnici novca poslije smrti Tvrtka I. Kotromanića, *Godišnjak Istorijskog društva BiH* 28 - 30., Sarajevo, 1979., str. 273.-277.; *Sulejmanagić, Amer*, Srednjovjekovna bosanska država pod turskim pritiskom (1414.-1463.) – monetarni aspekt, *Numizmatičke vijesti*, 60., Zagreb, 2007., str. 128.-129. s pripadajućim napomenama.

⁴ Pravi svetac zaštitnik Bosne cijelo je vrijeme zapravo bio Sv. Grgur Čudotvorac (Thaumatoürgós – miraculosus), no zbog slabe obaviještenosti miješalo ga se sa Sv. Grgurom Nazijanskim. Na to me je podsjetio Emir O. Filipović, profesor sarajevskog univerziteta, a pažnju na to obratio mi je i Robert Smajlagić – *Smajlagić, Robert*, Doprinos proučavanju novca Kraljevine Bosne kovanoga za njezina posljednja tri kralja, *Numizmatičke vijesti*, 59., Zagreb, 2006., str. 130. Obojici se dragih prijatelja najtoplije zahvaljujem.

⁵ Pečati bosanskih vladara koji su vladali kao banovi nisu sadržavali krunu.

⁶ Drugu je reformu istovremeno obavio herceg Hrvoje Vukčić Hrvatinić, a slični se pothvati mogu uočiti i kod drugih magnata u našim zemljama. O tome vidjeti u: *Sulejmanagić, Amer*, Grbovi Vukčića

stavio na štit jest bosanska kruna koju je Sigismund pronašao u Ostojinu posjedu još 1405. godine.⁷ Za njom je tragao i pokušao se njome okruniti, ali na kraju je prepustio Ostoji da je nosi kao njegov podložnik. Ta je kruna kasnije na vladarskim pečatima od Matije Korvina do posljednjeg Jagelovića predstavljala Bosnu među grbovima zemalja *Svete Krune Ugarske*.

Već 16. kolovoza 1420. Tvrtko II. rabi mali pečat na kojemu se u sklopu cjelovitoga grba nalazi štit s ljljanovom krunom iznad slova T kao njegovim monogramom,⁸ a 21. prosinca 1422. tu krunu naziva *sacra nostra corona*.⁹ Samo tada i jedino tada, nakon Tvrtkova drugoga okrunjenja, bosanska je kruna nazvana *svetom*.

Kruna koja je na Zapadu nazivana *sacra (sancta) corona* bila je istovremeno vladarska insignija i vjerska relikvija i imala je umetnutu neku kršćansku relikviju. Ako to nije samo transfer izraza, možda je neka relikvija bila ugrađena i u bosansku krunu, te se možda vjerovalo da je i bosanska kruna poslana s Neba kao bizantska carska i ugarska anđeoska kruna.¹⁰

U Ugarskoj, iz koje je učenje o *svetoj kruni* preneseno u Bosnu, držalo se da je vladar poistovječen s krunom. Zemljom i podanicima vladala je *kruna*, a osoba kojoj je nakon izbora kruna pripala vladala je samo u ime *krune*. Tijekom procesa depersonalizacije kraljevske službe kruna je od *simbola osobnog statusa* (u Bosni kralj Tvrtko I.) preko *institucionalizacije krune* (koja više ne predstavlja samoga vladara nego društvo, tj. cijelu vladajuću oligarhiju; kralja ujedinjenog sa zajednicom kraljevstva – u Bosni kralj Stjepan Ostoja s krunom u grbu) pretvorena u *svetu krunu*. Nakon patrimonijalnoga koncepta države u bosanskohercegovinske doba Tvrtko I. i njegovi nasljednici govore *kraljevstvo mi*. Za Stjepana Ostoju govori se *njegova kruna i njegovo kraljevstvo*. Sandalj Hranić 1430. godine nije za Dubrovčane savjetnik kralja Tvrtka II. nego savjetnik *njegove krune*. Stjepan Tomašević govori *kruna kraljevstva našega*. Te tri etape razvoja jesu: *corona regia – corona regni – sacra corona*.¹¹ Izraz *sacra corona* u bosanskom je srednjovjekovlju rabljen samo jednom (kralj Tvrtko II. 21. prosinca 1422. ubrzo nakon njegova drugog okrunjenja), ali ideja se održala u iduća četiri desetljeća sve do propasti kraljevstva. Ta je ideja simbolički iskazana štitom s krunom iznad kraljevskog monograma koji se u sklopu cjelovitoga grba nalazi na novcima kralja Tvrtka II. Tvrtkovića.

Hrvatinića, Povijesni prilozi, 48., Zagreb, 2015., str. 62.

⁷ ... *castrum principale ipsius regis Ozthoye Babulch vocatum, vbi corona ipsius regni Bozne conseruatur ... – Fejér, Georgius, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis Tomi X. Vol. IV. 1401. – 1409., Regia Universitas Vngarica, Budae, 1841., str. 388. br. CLXXX. (1405.)*

⁸ *Andelić, Pavao, Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine, ANUBiH, Sarajevo, 1970., str. 46.*

⁹ *Ljubić, Šime, Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i mletačke republike, knjiga VIII., JAZU, Zagreb, 1886., str. 204. (22. prosinca 1422.).*

¹⁰ Dva anđela nose ugarski grb s krunom Sv. Stjepana; zapravo okrunjuju grb. Dva anđela nose dva grba na velikim prijestolnim bosanskim pečatima. Dva anđela okrunjuju kralja na nadgrobnoj ploči kralja Tvrtka II. Tvrtkovića – *Andelić, Pavao, Bobovac i Kraljeva Sutjeska – stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću, Veselin Masleša, Sarajevo, 1973., str. 91.*

¹¹ *Lovrenović, Dubravko, Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska) 1387 – 1463, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2006., str. 460. – 465.*

Metrologija

Tvrtko II. najkasnije je 1428. godine aktivirao bosansku kovnicu i počeo kovati potpuno nove tipove novca koji su rado primani i izvan granica njegove zemlje.¹² Novac Tvrtka II. kovan je prema težinskoj stopi turske akče: 1 akča = 1/4 tabriskog miskala = 6 nahuda = 1/3 rimske drahme = 1/3 drama = 1 skrupul = 1,137 grama. Jedan bosanski groš odgovarao je težini 1,5 akče; jedan dinar jednoj akči; a poludinar polovici akče. Usvajanje turske stope dio je višedesetljetnih političkih, vojnih i ekonomskih kontakata. Taj je proces trajao već najmanje trideset godina prije početka kovanja groša Tvrtka II., a u ekonomskom području trajao je nešto kraće, ali sigurno od 1408. godine. Turska je akča prodirala u Bosnu trgovinom, podmićivanjem domaćih velikaša i drugim načinima, katkad vrlo surove vojne prirode. U to je vrijeme Tvrtko II. bio obavezan isplaćivati danak Turcima. Nasuprot političkoj nestabilnosti bosanske države, istovremeno se odvija privredni i kulturni polet i intenziviraju se diplomatski i trgovački odnosi s Turskom, Ugarskom, dalmatinskim susjedstvom i dalje sredozemljem sve to Pirineja. Povijesne, vojne i ekonomske prilike opisao sam u prethodnom radu, pa pozivam čitatelje da se o tome tamo obavijeste,¹³ a ovdje ću prikazati samo tursku monetarnu stopu.

Turska akča

Iz bliskoga stoljetnoga kontakta Turaka s Perzijom i Bizantom i težinskih sustava tih carevina (perzijskog i rimskog) proizašla je turska akča.

Nekadašnji miskal od 24 qirata (4,678 g) tijekom vremena mijenjao se i postao miskal od 24 nachuda (4,59 g – realno oko 4,55 g).¹⁴ Jedna je akča težila 1/4 ovoga miskala (1,137 g). Također, jedna akča bila je 1/3 rimske drahme koja je Osmanlijama bila poznata kao dram; a sama akča odgovarala je jednom skrupulu (1,137 g). U sljedećoj tabeli prikazani su odnosi rimskih težinskih i novčanih mjera, perzijskih težinskih mjera te njihovih turskih (novčanih i težinskih) i bosanskih novčanih ekvivalenata:

rimska jedinica za težinu i/ili novac	latinski naziv	drahmi (drama)	jednako grama	turski ekvivalent	bosanski ekvivalent	perzijskih nachuda	perzijskih miskala
mina	mina	128	436,613				
funta	libra	96	327,460				
unca	uncia	8	27,288				
šekel	sicilicus	2	6,822			36	1 1/2
-	-	-	4,548	1 1/3 drama	2 2/3 groša ili 4 dinara	24	1

¹² Bosanski je novac priman u Splitu 1438. godine po tečaju 1 groš = 2 solda (*grossi bosnisi ... de valor soldi dui luno*). Zabilježeno je da su dvojica splitskih trgovaca imali 648 bosanskih groša. – Šunjić, Marko, Bosna i Venecija (odnosi u XIV. i XV. st.), HKD Napredak, Sarajevo, 1996., str. 328.

¹³ Sulejmanagić, Amer, Srednjovjekovna bosanska država pod turskim pritiskom (1414. – 1463.) – monetarni aspekt, str. 129. – 134.

¹⁴ Sulejmanagić, Amer, Islamski utjecaj na novac zapada, Numizmatičke vijesti, 59., Zagreb, 2006., str. 168.

drahma	drachma	1	3,411	1 dram	2 groša ili 3 dinara	18	3/4
-	-	-	2,274	2/3 drama	1 1/3 groša ili 2 dinara	12	1/2
-	-	-	1,7055	1/2 drama	1 groš ili 1 1/2 dinar	9	3/8
skrupul	scrupulum	1 / 3	1,137	1 akča	2/3 groša ili 1 dinar	6	1/4
obol	obolus	1 / 6	0,569		1/3 groša ili 1/2 dinara	3	1/8
silikva	siliqua	1 / 18	0,1895			1	1/24
kalk	chalcus	1 / 48	0,0711				

Od 1327. do 1444. godine (727 – 848 AH) težina akči i čistoća srebra od kojega su kovane bile su stalne.¹⁵ Prema Michaelu Broomeu osmanski se novac do početka prve vladavine Murata II. (1421. god. – 824 AH) ustalio na srebrnoj akči (približne težine 1,15 g) i dvije bakarne nominale zvane mangure.¹⁶ Srednja je težina akče iz tog vremena 1,137g.¹⁷ I tada je, prema običaju, novac kovan svakih deset godina, ali zadržavao je nepromijenjenu težinu i čistoću. Tek od 1444. godine (848 AH) svaka desetogodišnjica donosi i smanjenje težine akče prosječno 6 do 7%.¹⁸ To doba, međutim, više pripada u razdoblje druge vladavine kralja Tvrtka II. (1420. – 1443. godine), koje se poklapa s dobom prve vladavine sultana Murata II. (1421. – 1444. godine / 824. – 848. AH). Za vrijeme Tvrtka II. i Murata II. vrijednost jednoga mletačkog dukata kretala se od 30 akči (1430. god.) preko 34 – 36 akči (1430. – 1440. god.) do 37 akči (1444. god.). U Novom Brdu se 1440. godine 1,24 g srebra prodavalo se za jednu akču.¹⁹

Klasifikacija novca kralja Tvrtka II. Tvrtkovića

Pri klasificiranju novca kralja Tvrtka II. vodili smo se aversnim i reversnim oznakama (R–T ili I–T lijevo i desno od kacige na *aversu*; te ljliljan ili kruna uz patrona na *reversu*). Odsutnost tih sigli na obje strane tvori novac I. vrste svih triju nominalnih vrijednosti. Prisutnost slova R–T na *aversu* (bez ljliljana ili krune na *reversu*) tvori novac II. vrste. Zbog prisutnosti ljliljana ili krune na *reversu* I. ili II. vrste dodaje im se malo slovo abecede (I.a.; I.b. i II.a. vrsta).

Tako su novci kralja Tvrtka II. svrstani ovako:

groševi I. vrste (bez R–T na *aversu*; bez sigle uz patrona na *reversu*);

denari I. vrste (bez R–T na *aversu*; bez sigle uz patrona na *reversu*);

¹⁵ Srečković, Slobodan, Ottoman Mints and Coins, izdanje autora, Beograd, 2002., str. 32.

¹⁶ Broome, Michael, A Handbook of Islamic Coins, Seaby, London, 1985., str. 135.

¹⁷ Srečković, Slobodan, Osmanlijski novac kovan na tlu Jugoslavije, izdanje autora, Beograd, 1987., str. 54.; <http://www.zeno.ru/showgallery.php?cat=580> (14. kolovoza 2017.)

¹⁸ Srečković, Slobodan, Ottoman Mints and Coins, str. 32.

¹⁹ Srečković, Slobodan, Osmanlijski novac kovan na tlu Jugoslavije, str. 54. i 58.

denari I.a. vrste (bez R–T na *aversu*; s krunom desno od patrona na *reversu*);
 denari I.b. vrste (bez R–T na *aversu*; s krunom lijevo od patrona na *reversu*);
 poludenari I. vrste (bez R–T na *aversu*; bez sigle uz patrona na *reversu*);
 groševi II. vrste (s R–T na *aversu*; bez sigle uz patrona na *reversu*);
 denara II. vrste nema ili nisu još otkriveni;
 poludenari II. vrste (s R–T na *aversu*; bez sigle uz patrona na *reversu*);
 groševi II.a. vrste (s R–T na *aversu*; s ljiljanom desno od patrona na *reversu*);
 groševi III. vrste (s I–T na *aversu*; s ljiljanom desno od patrona na *reversu*).

Treća vrsta groševa jedina je iznimka jer još nije poznata drukčija kombinacija takvih sigli pa se nije mogla označiti kao III.a. vrsta jer tada ne bi postojala osnovna III. vrsta groševa.

Zbog sigli koje se javljaju uz vrh ukrasa grba (iznad krune) na *aversu* (u obliku jedne ili više točkica, zvijezda ili križa) uvedene su varijante prethodno određenih vrsta. Vrste su označene rimskim brojkama, a varijantama su pripale arapske brojke i mala slova abecede.

Na temelju takve klasifikacije može se zaključiti da slova R–T na *aversu* označavaju vladara (Rex Tvartco), te da je I–T vjerojatnije iskvaren (pogrešno urezan) naslov vladara nego nešto drugo. To potvrđuju Tvrtkovi poludenari. Na poludenaru I. vrste ime i naslov vladara izvedeni su u obodnoj legendi (bez slova R–T), na poludenarima II. vrste obodne legende nema ali zato se javljaju naslov i ime vladara skraćeno kao R–T na istom mjestu kao i na odgovarajućim primjercima groševa kralja Tvrtka II. Denara sa slovima R–T na *aversu* nema ili još nisu otkriveni.

Periodizacija novca kralja Tvrtka II. Tvrtkovića

Ako je kralj Tvrtko II. odmah počeo kovati sve tri nominalne vrijednosti te ako se prihvatiti prethodno izlaganje, može se sa sigurnošću odrediti slijed kovanja. Prvo su kovani novci bez slova R–T na *aversu* i bez sigle uz patrona na *reversu* (groševi, denari i poludenari I. vrste),²⁰ a za njima su kovani denari s krunom uz patrona na *reversu* (denari I.a. i I.b. vrste).²¹ Zatim se uvodi vladarev naslov i imena označena s R–T na *aversu* (groševi i poludenari II. vrste s time da denara te vrste nema ili nisu još otkriveni).²² Na kraju su kovani groševi te vrste s dodatim ljiljanom uz patrona na *reversu* (što predstavlja groševe II.a. vrste te groševe III. vrste, a pretpostavljam da im je na *aversnome* kalupu na mjestu skraćenicke vladareva naslova i imena greškom urezano ili nepotpuno slovo R ili slovo I umjesto slova R).²³

²⁰ Do sada je u literaturi zabilježen jedan primjerak groša, 17 primjeraka denara i jedan primjerak poludenara I. vrste.

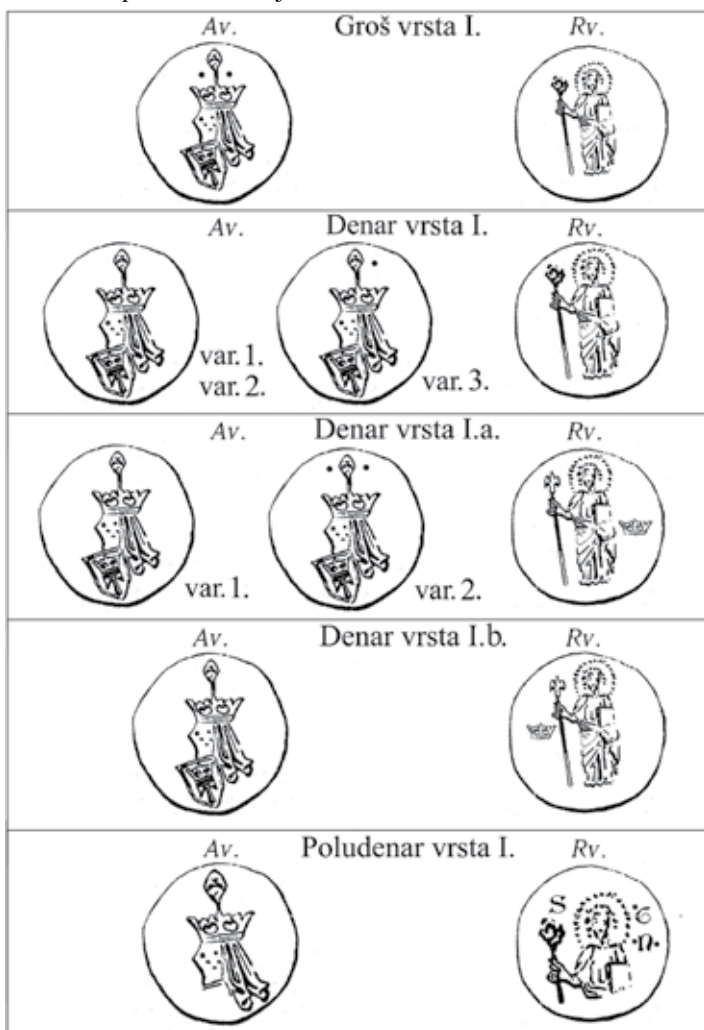
²¹ Do sada su u literaturi zabilježena dva primjerka denara I.a. vrste te jedan primjerak denara I.b. vrste.

²² Do sada je u literaturi zabilježeno 45 primjeraka groševa i jedan primjerak poludenara II. vrste. Poznato je više primjeraka groševa te vrste.

²³ Do sada je u literaturi zabilježeno ili poznato više stotina primjeraka groševa II.a. vrste i jedan primjerak groša III. vrste.

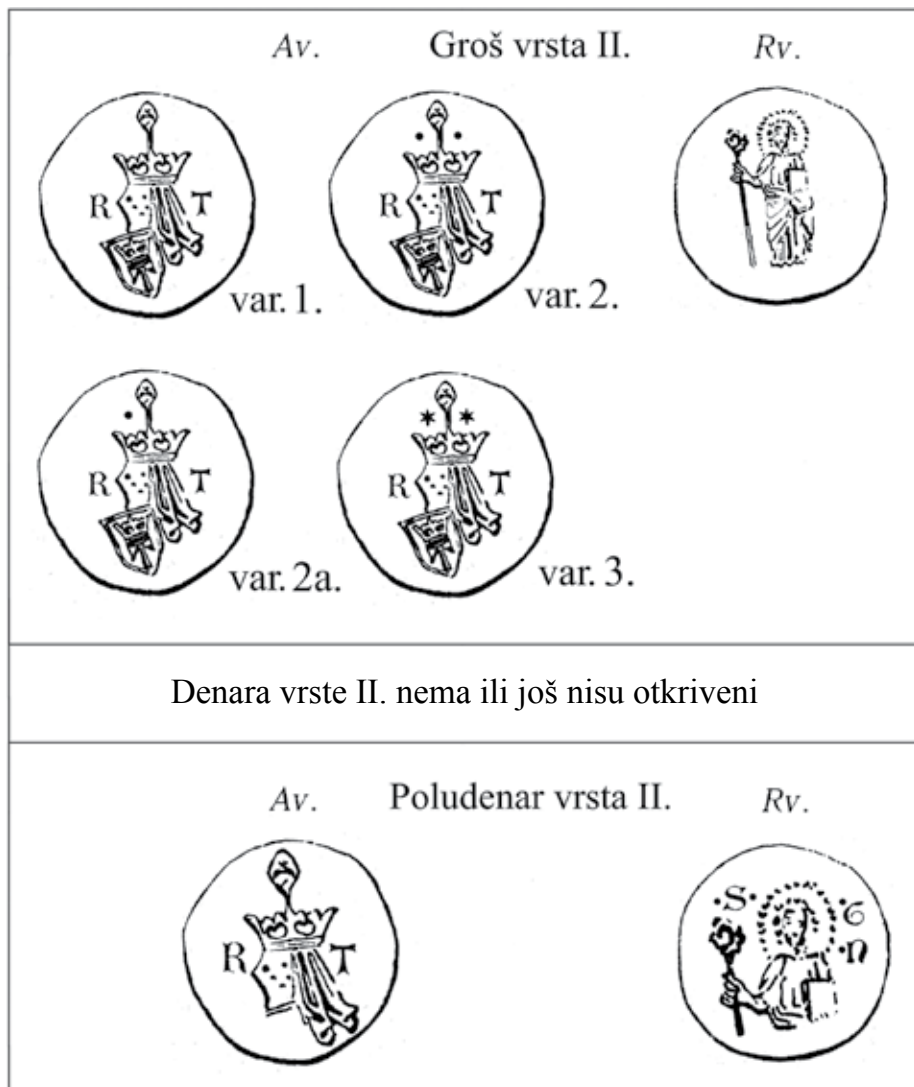
To potvrđuju i groševi kralja Stjepana Tomaša, koji preuzima oznaku R–T (tada za Rex Tomas) na svojim prvim groševima, a u literaturi je zabilježeno ukupno 27 takvih primjeraka. To je zapravo Tomaševa prijelazna vrsta sa završne II.a. vrste kralja Tvrtka II. prema njegovoj vrsti sa slovima T–O i još kasnijoj vrsti s O–T,²⁴ a u literaturi je zastupljeno 107 odnosno 9 njihovih primjeraka.

Sve vrste i varijante svih triju nominalnih vrijednosti novca kralja Tvrtka II. Tvrtkovića shematski su prikazani na sljedećim slikama:

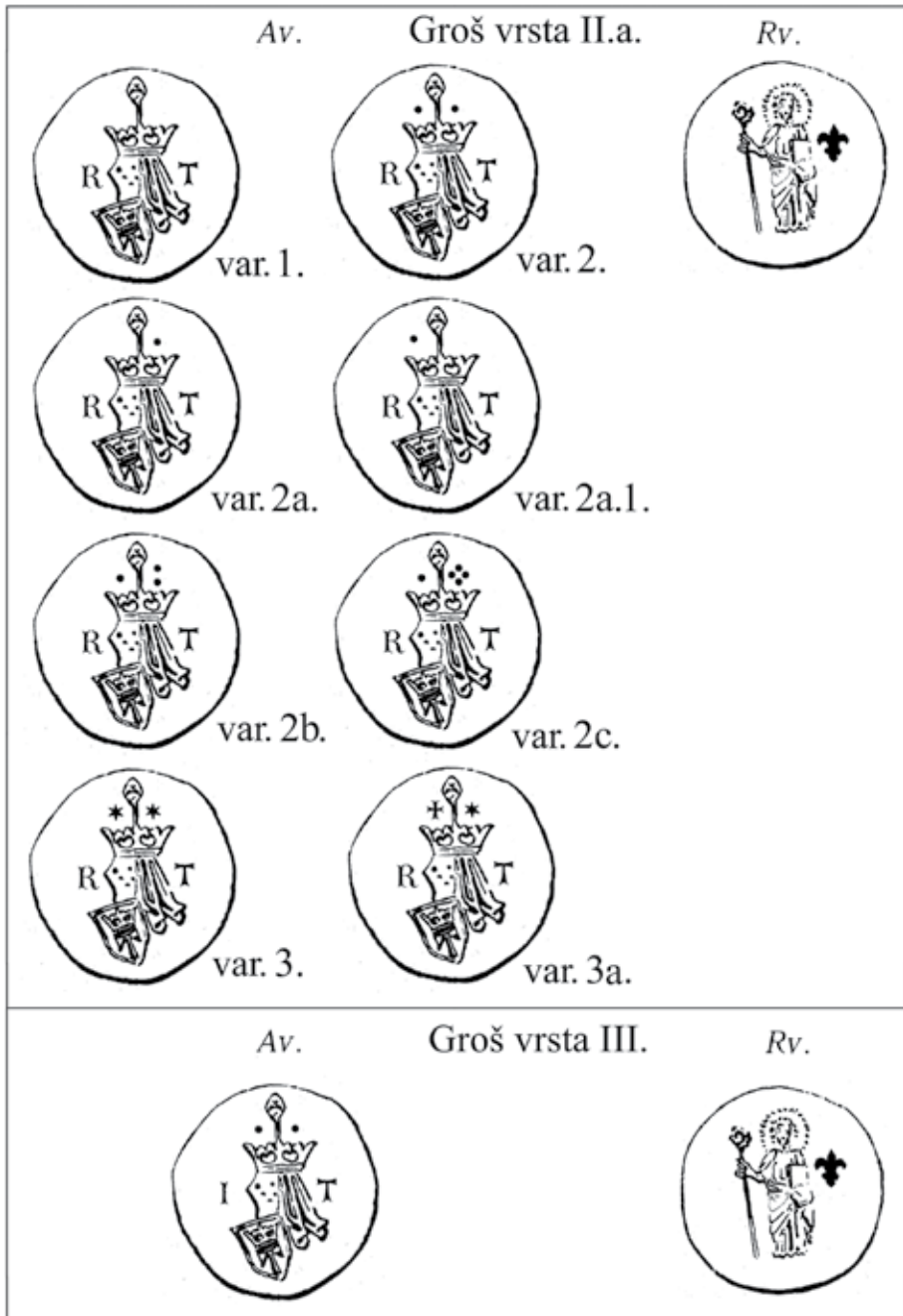

Slika 1. Shematski prikaz novaca kralja Tvrtka II. – vrste I., I.a. i I.b.

²⁴ Slova T–O i O–T znače Tomas Ostoyich i Ostoyich Tomas, opet prema uzoru na njegova prethodnika Tvrtka II. koji je na poludenarima i denarima I. vrste (kod denara 2. i 3. varijanta) u obodnoj legendi označen s T.T – Tvarco Tvarcovich. Stjepan Tomaš isprva je u izvorima imenovan prezimenom Kristić, a nakon što ga je papa priznao legitimnim očevim nasljednikom oslovljavan je kao Ostojić. Na taj mi je podatak skrenuo pažnju Emir O. Filipović, za što mu dugujem zahvalnost.

Slika 2. Shematski prikaz novaca kralja Tvrtka II. – vrsta II.

Slika 3. Shematski prikaz groševa kralja Tvrtka II. – vrste II.a. i III.

Usporedba moje klasifikacije novca kralja Tvrtka II. Tvrtkovića s klasifikacijama drugih autora prikazana je u tablici konkordancije:²⁵

Tablica konkordancije

Nominalna vrijednost	A.S. 2017.		I.R. 1959.	T.G. 1989.	A.H. 2012.
	Vrsta	Varijanta	Vrsta / Varijanta	Vrsta / Varijanta	Vrsta / Varijanta
Groš	I.			III.	I.
	II.	1.	I. / 1.	I. / 1.	II. / 1.
		2.	I. / 2.	I. / 2.	II. / 2.
		2a.	I. / 2.		II. / 2.
		3.	I. / 3.		II. / 3.
	II.a.	1.	II. / 1.	II. / 1.	III. / 1.
		2.	II. / 2.	II. / 2.	III. / 2.
		2a.	II. / 2.		III. / 2.
		2b.	II. / 2.		III. / 2.
		2c.	II. / 2.		III. / 2.
3.		II. / 3.	II. / 3.	III. / 3.	
3a.	II. / 3.		III. / 3.		
III.		II. / 2.		III. / 2.	
Denar	I.	1.	1.	I. / 1.	I. / 1.
		2.	2.	I. / 2.	I. / 2.
		3.	2.		I. / 2.
	I.a.	1.		II. / 1.	II. / 1.
		2.		II. / 2.	II. / 2.
I.b.					
Polu-denar	I.				
	II.		1.		1.

Slika 4. Tablica konkordancije vrsta i varijanti novca kralja Tvrtka II.

²⁵ I. R. 1959. – *Rengjeo, Ivan*, Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1959.

T. G. 1989. – *Glavaš, Tihomir*, Druga ostava bosanskog novca iz Ribića kod Konjica, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu – Arheologija – n. s. sv. 44, Sarajevo, 1989.

A. H. 2012. – *Hadžimehmedović, Amir*, Novac srednjovjekovne Bosne, izdanje autora, Sarajevo, 2012.

Klasifikacije u djelima drugih autora nisu navodne jer oni potpuno slijede klasifikaciju iz Rengjelova Corpusa.

Podatke o težinama novca kralja Tvrtka II. crpit ćemo iz dva nalaza iz Ribića kod Konjica i Rengjelova Corpusa.²⁶ Evidentirani i obrađeni dijelovi prvoga i drugoga nalaza iz Ribića daju nam sljedeće srednje težine groševa kralja Tvrtka II.:

1. (1904.)	685 komada	srednja težina 1,770 g
2. (1983.)	858 komada	srednja težina 1,654 g
Oba nalaza	1543 komada	srednja težina 1,705 g

Prema vrstama groševa:²⁷

R.2. (1983.)	I. vrsta	1 komad	težina 1,75 g;
R.1. (1904.)	II. vrsta	30 komada	srednja težina 1,872 g;
R.2. (1983.)	II. vrsta	46 komada	srednja težina 1,832 g;
R.1. (1904.)	II.a. vrsta	655 komada	srednja težina 1,765 g;
R.2. (1983.)	II.a. vrsta	811 komada	srednja težina 1,644 g.

Srednja težina 1543 groša kralja Tvrtka II. iz oba ribićka nalaza jest 1,705 g. Težina jednog groša (1,705 g) odgovara točno srednjoj težini jedne i pol akće kovane tih godina (1431. god./834. AH) u raznim kovnicama Osmanskog Carstva (1,1373 g).

Prema takvoj akći Tvrtko II. kovao je niže apoene; denare i poludenare. Izračun njihovih srednjih težina temeljen je na do sada poznatom malom uzorku od 16 denara i 1 poludenara kralja Tvrtka II. iz Rengjelova Corpusa, te na četiri denara iz drugog ribićkog nalaza i jednog poludenara u posjedu S. Paškvana:²⁸

Denari:

Corpus	I.vr.1.var.	9 komada	srednja težina 1,094 g;
R.2. (1983.)	I.vr.1.var.	1 komad	težina 1,11 g;
Corpus	I.vr.2.var.	7 komada	srednja težina 0,989 g;
R.2. (1983.)	I.vr.2.var.	1 komad	težina 1,10 g;
R.2. (1983.)	I.a.vr.1.var.	1 komad	težina 1,05 g;
R.2. (1983.)	I.a.vr.2.var.	1 komad	težina 1,00 g;
Ukupno denari		20 komada	srednja težina 1,051 g.

²⁶ Prvi nalaz iz 1904. godine – vidjeti: *Truhelka, Ćiro*, Nalaz bosanskih novaca, obreten kod Ribića, Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, Sarajevo, 1905., str. 1. – 51.

Drugi nalaz iz 1983. godine – vidjeti: *Glavaš, Tihomir*, Druga ostava bosanskog novca iz Ribića kod Konjica, str. 233 – 266.

Rengjeo, Ivan, Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien, str. 84., 85. i 89. – 93.

²⁷ Navedena je klasifikacija autora ovoga rada. Za odgovarajuće vrste groševa, denara i poludenara kod Rengjela i Glavaša vidjeti Tablicu konkordancije.

²⁸ *Paškvan, Saša*, Novi tip poludenara (polugroša) kralja Tvrtka II. Kotromanića, u: Zbornik radova 8. međunarodnog numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj, Rijeka, MMXVII., str. 138. Taj je poludenar (prema klasifikaciji autora ovoga rada to je poludenar I. vrste – težina 0,48 gr, promjer 16 mm) prodan na mađarskom internetskom aukcijskom portalu Vatera. http://vatera.hu.1797521_830071133687008_6440492272024796307_n (12. svibnja 2014.); http://vatera.hu.10291287_830070283687093_4663277333536368588_n (12. svibnja 2014.)

Poludenari:

S.P. (2014.)	I. vrsta	1 komad	težina 0,48 g;
Corpus	II. vrsta	1 komad	težina 0,40 g;
Ukupno poludenari		2 komada	srednja težina 0,44 g.

Srednja težina svih 20 denara kralja Tvrtka II. odgovara 92,4 % težine jedne akče, što je prihvatljivo, s obzirom na relativno mali broj dostupnih primjeraka. Isto vrijedi i za poludenare pa je stoga dokazano da u jedan Tvrtkov groš ide 1,5 njegov denar te da je: 1 groš = 1 1/2 akča = 1/2 drama; 1 denar = 1 akča = 1/3 drama; 1 poludenar = 1/2 akče = 1/6 drama.

Promjer je Tvrtkovih groševa od 24 do 27 mm, denara od 17,5 do 19,5 mm, a poludenara od 15,5 do 16 mm.²⁹

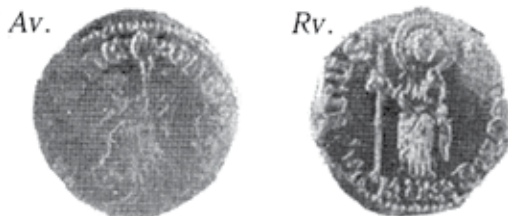
Grafija

Novci kralja Tvrtka II. kovani su u velikoj količini i vjerojatno prilično brzo, pa su česti primjerci s grubo izrađenim slovima u obodnoj legendi. Gotička slova istoga tipa ipak su prilično ujednačena i rabljena na svim nominalnim vrijednostima, vrstama i varijantama.

Uz standardnu grafiju većina se slova javlja u više inačica: A, B, G, O i X u dvije; E u tri; D u četiri; N u šest; S u sedam inačica. Inačicama se smatraju i pojedina slova u obodnim legendama koja su zamijenjena drugim slovima, pa se umjesto slova D javljaju C i E; umjesto E slova B i S; umjesto N slova H, R, r i I; umjesto S slova Z, H, O i IS. U obodnim se legendama između riječi ili na kraju riječi katkad javlja šesterokraka zvijezda, a često samo jedna točka ili dvije do pet točaka. Kao sigle na aversima javljaju se na denarima točke, na groševima uz točke još i zvijezde te križ, a na reversima pojavljuju se kruna na denarima te ljljan i slova R i U na groševima. Na jednom denaru javlja se križ kao *initial mark* aversne obodne legende.

Novac kralja Tvrtka II. Tvrtkovića

Groš I. vrsta

Slika 5. I. vrsta groša kralja Tvrtka II.

²⁹ Zabilježeni su (bez obrezanih primjeraka) groševi manjeg (23 mm), a i većeg promjera (29,5 mm). Promjer pojedinih primjeraka denara povećava se do 21 mm.

Groš I. vrsta

DN S TVARTAO REX BOSNE
S GREGORIS NAZARENIS

Slika 6. I. vrsta groša kralja Tvrtka II. – legenda

Groš I. vrsta

A B C D E F G I N O R S T U X ?

Slika 7. I. vrsta groša kralja Tvrtka II. – grafija

Groš II. vrsta 1. varijanta

Av.

Rv.

Av.

Rv.

Slika 8. II. vrsta 1. varijanta groša kralja Tvrtka II.

Groš II. vrsta 2. varijanta

Slika 9. II. vrsta 2. varijanta groša kralja Tvrtka II.

Groš II. vrsta 2a. varijanta

Slika 10. II. vrsta 2a. varijanta groša kralja Tvrtka II.

Groš II. vrsta 1. varijanta

DNS TVARTIO REX BOSNE RT
 S GREGORIS NASHANIS
 DNS TVARTIO REX BOSNE RT
 2 GREGORIS NASHANIS
 DNS TVARTIO EX BOSNE RT
 S GREGORIS NASHANIS
 DNS T VARTIO EX BOSNE RT
 S GREGORIS NASHANIS
 DNS TVARTIO REX BOSNE RT
 GREGORIS NASHANIS
 DNS TVARTIO REX BOSNE RT
 S GREGORI NASHANIS
 DNS TVARTIO REX BOSNE RT
 8 GREGORI NASHANIS
 DNS TVARTIO REX BOSNE RT
 S GREGORIS NASHANIS

Slika 11. II. vrsta 1. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Groš II. vrsta 2. varijanta

DNS TVARTAO REX BOSNE RT
 S GREGORIS NASTANIS
 DNS TVARTAO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NASTANIS
 DNS TVARTAO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NASTANIS
 DNS TVARTAO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NASTANIS
 DNS TVARTAO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NASTANIS

Groš II. vrsta 2a. varijanta

DNS TVARTAO REX BOSNE RT
 S GREGORIS NASTANIS

Groš II. vrsta 3. varijanta

DNS TVARTAO REX BOSNE RT
 2 GREGORIS NASTANIS

Slika 12. II. vrsta 2., 2a. i 3. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Slika 13. II. vrsta 1., 2., 2a. i 3. varijanta groša kralja Tvrtka II. – grafija

Groš II.a. vrsta 1. varijanta

Av.

Rv.

Av.

Rv.

Slika 14. II.a. vrsta 1. varijanta groša kralja Tvrtka II.

Groš II.a. vrsta 2. varijanta

Av.

Rv.

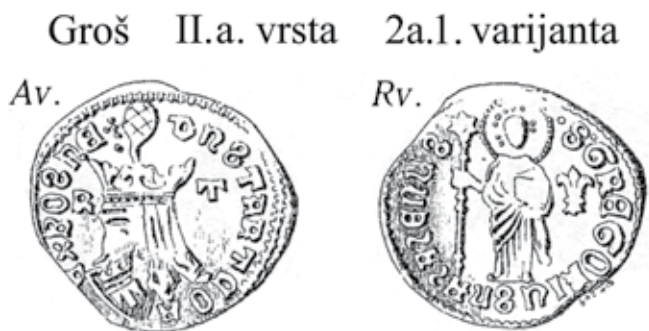
Av.

Rv.

Slika 15. II.a. vrsta 2. varijanta groša kralja Tvrtka II.

Slika 16. II.a. vrsta 2a. i 2a.1. varijanta groša kralja Tvrtka II.

Slika 17. II.a. vrsta 2c. varijanta groša kralja Tvrtka II.

Groš II.a. vrsta 3. varijanta

Slika 18. II.a. vrsta 3. varijanta groša kralja Tvrtka II.

Groš II.a. vrsta 3a. varijanta

Slika 19. II.a. vrsta 3a. varijanta groša kralja Tvrtka II.

Groš II.a. vrsta 1. varijanta

DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 S GREGORIS NASHANIS ✠
 DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NASHANIS ✠
 DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIS NASHANIS ✠
 DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NASHANIS ✠
 DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 S GREGORIS NASHANIS ✠
 DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NASHANIS ✠
 DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NASHANIS ✠
 DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NASHANIS ✠
 DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NASHANIS ✠
 DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 S GREGORIS NASHANIS ✠
 DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIS NASHANIS ✠
 DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIS NASHANIS ✠
 DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NASHANIS ✠

Slika 20. II.a. vrsta 1. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Groš II.a. vrsta 1. varijanta

DN8 TUARTO REX BOSIA RT
 2 GREGORIS NAZARENIS †

DN2 TUARTO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NAZARENIS †

DN8 TUARTO REX BOSIA RT
 8 GREGORIS NAZARENIS †

DNS TUARTO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NAZARENIS †

DN8 TUARTO REX BOSNE RT
 GREGORIS NAZARENIS †

DNS TUARTO REX BOSNE RT
 2 GREGORIS NAZARENIS †

DN8 TUARTO REX BOSNE RT
 8 GREGORIS NAZARENIS †

DNS TUARTO REX BOSNE RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TUARTO REX BOSNE RT
 S GREGORIS NAZARENIS R †

DNS TUARTO REX BOSNE RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TUARTO REX BOSNE RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DN TUARTO REX BOSNE RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DN TUARTO REX BOSNE : RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

Slika 21. II.a. vrsta 1. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Groš II.a. vrsta 1. varijanta

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

DNS TVARTQO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NAZARENIS †

Slika 22. II.a. vrsta 1. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Groš II.a. vrsta 1. varijanta

ON TUARTO REX BOSNA RT
 8 GREGORIS NASHANIS †

ON TUARTO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NASHANIS †

ON TUARTO REX BOZNA RT
 2 GREGORIS NASHANIS †

ON TUARTO REX BOSNA · RT
 8 GREGORIS NASHANIS · †

ON TUARTO REX BOSNA RT
 S GREGORIS NASHANIS †

ON TUARTO REX BOSNA RT
 8 GREGORIS NASHANIS †

ON 8 TUARTO REX BOSNA RT
 2 GREGORIS NASHANIS †

ON TUARTO REX BOSNA : RT
 8 GREGORIS NASHANIS †

ON TUARTO REX BOSNA : RT
 8 GREGORIS NASHANIS †

ON TUARTO REX BOSNA : RT
 2 GREGORIS NASHANIS †

ON 2 TUARTO REX BOSNA RT
 2 GREGORIS NASHANIS †

Slika 23. II.a. vrsta 1. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Groš II.a. vrsta 2. varijanta

DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 S GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 8 GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 8 GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO REX BOBNE RT
 8 GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO REX BOBNE RT
 8 GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO REX BOBNE RT
 8 GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO REXS BOSNE RT
 2 GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 S GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO REX BOZHE RT
 2 GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO REX BOBNE RT
 8 GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO REX BOBNE RT
 2 GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO REXS BON RT
 2 GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO : REX BOBNE RT
 8 GREGORIVS NASHANVS †

DNS TVARTQO REX BONE RT
 2 GREGORIVS NASHANVS †

Slika 24. II.a. vrsta 2. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Groš II.a. vrsta 2. varijanta

DN8 TUARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS †
 DN8 TUARTQO REX BOSNE RT
 8 GREGORIVS NASTAVENVS †
 DN8 TUARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS †
 DN2 TARTQO REX BOSNE RT
 8 GREGORIVS NASTAVENVS †
 DN2 TARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS †
 DN2 TUARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS †
 DN2 TUARTQO REX BOSNE RT
 5 GREGORIVS NASTAVENVS †
 DN5 TUARTQO REX BOSNE RT
 5 GREGORIVS NASTAVENVS †
 DN2 TUARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS †
 DN5 TARTQO ∴ REX BOSNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS †
 DN8 TUARTQO ∴ REX BOSNE RT
 8 GREGORIVS NASTAVENVS †
 DN8 TARTQO ∴ REX BOSNE RT
 8 GREGORIVS NASTAVENVS †
 DN2 TUARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS †
 DN2 TUARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS †

Slika 25. II.a. vrsta 2. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Groš II.a. vrsta 2. varijanta

DNZ TARTAO :: REX BOSNA RT	2 GREGORIS NAZARENIS †
DNZ TVARTAO REX BOSNA RT	2 GREGORIS NAZARENIS †
DNZ TVARTAO REX BOSNA RT	2 GREGORIS NAZARENIS :: †
DNZ TVARTAO REX BOSNA :: RT	2 GREGORIS NAZARENIS †
DNZ TVARTAO REX BOSNA RT	2 HREBORIS NAZARENIS †
DNZ TARTAO REX BOSNA :: RT	2 GREGORIS NAZAREN †
DNZ TARTAO REX BOSNA :: RT	8 GREGORIS NAZAREN8 †
DNZ TARTAO REX BOSNA :: RT	8 GREGORIS NAZAREN8 :: †
DNZ TARTAO REX BOSNA :: RT	8 GREGORIS NAZARENIS †
DNZ TVARTAO REX BOSNA RT	2 GREGORIS NAZARENIS †
DNZ TVARTAO REX BOSNA RT	2 GREGORIS NAZARENIS †
DNZ TVARTAO REX BOSNA RT	2 GREGORIS NAZARENIS †
DNZ TVARTAO REX BOSNA RT	8 GREGORIS NAZARENIS †
DNZ TARTAO REX BOSNA RT	2 GREGORIS NAZARENIS †

Slika 26. II.a. vrsta 2. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Groš II.a. vrsta 2a. varijanta
 DMS TVARTOO REX BOZNE RT
 S GREGORIS NAZARENIS ✠
 DMS TARTOO REX BOZNE RT
 S GREGORIS NAZARENIS ✠

Groš II.a. vrsta 2a.1. varijanta
 DMS TARTOO REX BOZNE ∴ RT
 S GREGORIS NAZARENIS ✠

Groš II.a. vrsta 2b. varijanta
 DMS TVARTOO REX BOZNE RT
 S GREGORIS NAZARENIS ✠

Groš II.a. vrsta 2c. varijanta
 DMS TVARTOO REX BOZNE RT
 S GREGORIS NAZARENIS ✠

Slika 27. II.a. vrsta 2a., 2a.1., 2b. i 2c. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Groš II.a. vrsta 3. varijanta

DNZ TVARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIUS NAŠARENZ †

DNZ TVARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIUS NAŠARENZ †

DNZ TVARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIUS NAŠARENZ †

DNS TVARTQO REX BOSNE*RT
 2 GREGORIUS NAŠARENZ †

DNZ TVARTQO REX BOSNE RT
 S GREGORIUS NAŠARENZ †

DNZ TVARTQO REX BOSNE RT
 8 GREGORIUS NAŠARENZ †

DNZ TVARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIUS NAŠARENZ †

DNZ TVARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIUS NAŠARENZ †

DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 GREGORIUS NAŠARENZ †

DNS TVARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIUS NAŠARENZ †

DNZ TVARTQO REX BOSNE RT
 8 GREGORIUS NAŠARENZ †

DNZ TVARTQO REX BOSNE*RT
 2 GREGORIUS NAŠARENZ †

DNZ TVARTQO REX BOSNE RT
 2 GREGORIUS NAŠARENZ †

Slika 28. II.a. vrsta 3. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Groš II.a. vrsta 3. varijanta

DNZ TVARTQO REX BOZNE RT
S GREGORIVS NASTAVENSIS ..✠

DNZ TVARTQO REX BOZNI RT
S GREGORIVS NASTAVENSIS ✠

DNZ TVARTQO REX BOZNS RT
S GREGORIVS NASTAVENSIS ✠

CNZ TVARTQO REX BOZNE RT
S GREGORIVS NASTAVENSIS ✠

DNZ TVARTQO REX BOZNE RT
S GREGORIVS NASTAVENSIS ✠

DNZ TVARTQO REX BOZNS RT
S GREGORIVS NASTAVENSIS ✠

DNZ TVARTQO REX BOZNE*RT
S GREGORIVS NASTAVENSIS ✠

DNZ TVARTQO REX BOZNI RT
S GREGORIVS NASTAVENSIS ✠

DNZ TVARTQO REX BOZNE RT
S GREGORIVS NASTAVENSIS ✠

DNZ TVARTQO REX BOZNE RT
S GREGORIVS NASTAVENSIS ✠

DNZ TVARTQO REX BOZNE RT
S GREGORIVS NASTAVENSIS ✠

DNZ TVARTQO REX BOZNE RT
S GREGORIVS NASTAVENSIS ✠

DNZ TVARTQO REX BOZNI RT
S GREGORIVS NASTAVENSIS ✠

Slika 29. II.a. vrsta 3. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Groš II.a. vrsta 3. varijanta

DNZ TVARTOO REX BOZNE RT
 8 GREGORIVS NASTAVENVS*✠
 DNZ TVARTOO REX BOZNE*RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS ✠
 DNZ TVARTOO REX BOZNE*RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS ✠
 ONZ TVARTOO REX BOZNE*RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS ✠
 DN8 TVARTOO REX BOZNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS ✠
 DNIZ TVARTOO REX BOZNE RT
 8 GREGORIVS NASTAVENVS ✠
 DNZ TVARTOO REX BOZNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS ✠
 DNZ TVARTOO REX BOZNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS ✠
 DNZZ TVARTO REX BOZNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS ✠
 DNZ TTIVARTOO REX BOZNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS ✠
 DNZ TTIVARTO REX BOZNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS ✠
 DNO TVARTOO REX BOZNE RT
 2 GREGORIVS NASTAVENVS ✠
 DNZ TVARTOO REX BOZNE RT
 8 GREGORIVS NASTAVENVS ✠

Slika 30. II.a. vrsta 3. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Groš II.a. vrsta 3a. varijanta
 DNS TŪARTŪO REX BOSNÆ RT
 8 GREGORIUS NAZARENUS †

Slika 31. II.a. vrsta 3a. varijanta groša kralja Tvrtka II. – legende

Groš II.a. vrsta 1. varijanta
 ABCDEGINORSTU*? :...UR †
 B I 2
 I 8
 ?

Groš II.a. vrsta 2. varijanta
 ABCDEGINORSTU*? ∴ ∴ ∴ UR †
 DB 5 H 2 † ...
 8

Groš II.a. vrsta 2a. i 2a.1. varijanta
 ABCDEGINORSTU*? ∴ †
 2
 8

Groš II.a. vrsta 2b. varijanta
 ABCDEGINORZTU*? †

Groš II.a. vrsta 2c. varijanta
 ABCDEGINORZTU*? †

Slika 32. II.a. vrsta 1., 2., 2a., 2a.1., 2b. i 2c. varijanta groša kralja Tvrtka II.
 – grafija

Groš II.a. vrsta 3. varijanta

A B C D E G I N O R S T U * ? * .. †

C Z Γ Z †

o R 8

α 0

I Z

Groš II.a. vrsta 3a. varijanta

A B C D E G I N O R S T U * ? †

Z

8

Slika 33. II.a. vrsta 3. i 3a. varijanta groša kralja Tvrtka II. – grafija

Groš III. vrsta

TOURS TWARDQ :: RA† BOSNA IT /

(S GREGOR)IZ NAZARENIZ †

Slika 34. III. vrsta groša kralja Tvrtka II. – legenda

Groš III. vrsta

A B C o α G I N O R S T U † ? :: †

0 Z

Slika 35. III. vrsta groša kralja Tvrtka II. – grafija

Denar I. vrsta 1. varijanta

Av.

Rv.

Slika 36. I. vrsta 1. varijanta denara kralja Tvrtka II.

Denar I. vrsta 2. varijanta

Av.

Rv.

Av.

Rv.

Av.

Rv.

Slika 37. I. vrsta 2. varijanta denara kralja Tvrtka II.

Denar I. vrsta 1. varijanta

᠓᠒᠗ ᠐ ᠕᠙ ᠘ ᠖ ᠖ ᠖ ᠑᠐᠑᠗
 ᠑ ᠒᠑᠒᠐᠕᠙ ᠒ ᠑᠑᠑᠗

᠓᠒᠗ ᠐ ᠕᠙ ᠘ ᠖ ᠖ ᠑᠐᠑᠗
 ᠒᠑᠒᠐᠕᠙ ᠒ ᠑᠑᠑᠗

᠓᠒᠗ ᠐ ᠕᠙ ᠗ ᠗ ᠑᠐᠑᠗
 ᠑ ᠒᠑᠒᠐᠕᠙ ᠒ ᠑᠑᠑᠗

᠓᠒᠒ ᠐ ᠕᠙ ᠘ ᠖ ᠖ ᠑᠐᠑᠗
 ᠑ ᠒᠑᠒᠐᠕᠙ ᠒ ᠑᠑᠑᠗

᠓᠒᠒ ᠐ ᠕᠙ ᠘ ᠖ ᠖ ᠑᠐᠑᠗
 ᠑ ᠒᠑᠒᠐᠕᠙ ᠒ ᠑᠑᠑᠗

Denar I. vrsta 2. varijanta

᠓᠒᠒ ᠐᠕᠙ ᠘ ᠖ ᠖ ᠑᠐᠑᠗
 ᠑ ᠒᠑᠒᠐᠕᠙ ᠒ ᠑᠑᠑᠗

Denar I. vrsta 3. varijanta

᠓᠒᠒ ᠐᠕᠙ ᠘ ᠖ ᠖ ᠑᠐᠑᠗
 ᠑ ᠒᠑᠒᠐᠕᠙ ᠒ ᠑᠑᠑᠗

᠓᠒᠒ ᠐᠕᠙ ᠘ ᠖ ᠖ ᠑᠐᠑᠗
 ᠑ ᠒᠑᠒᠐᠕᠙ ᠒ ᠑᠑᠑᠗

᠓᠒᠒ ᠐᠕᠙ ᠘ ᠖ ᠖ ᠑᠐᠑᠗
 ᠑ ᠒᠑᠒᠐᠕᠙ ᠒ ᠑᠑᠑᠗

Slika 38. I. vrsta 1., 2. i 3. varijanta denara kralja Tvrtka II. – legende

Denar I. vrsta 1. varijanta
 A B O G I N O R S T * ? †
 2

Denar I. vrsta 2. varijanta
 A B O G I N O R S T U ?

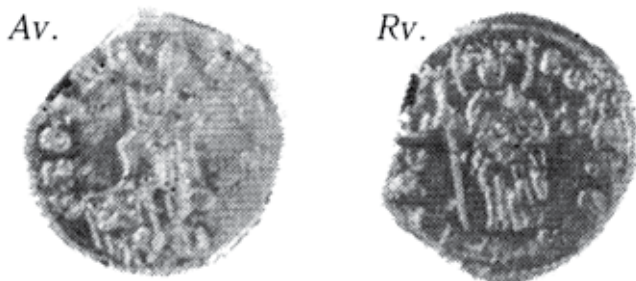
Denar I. vrsta 3. varijanta
 A B O G I N O R S T U ?
 ā H

Slika 39. I. vrsta 1., 2. i 3. varijanta denara kralja Tvrtka II. – grafija

Slika 40. I.a. vrsta 1. varijanta denara kralja Tvrtka II.

Denar I.a. vrsta 2. varijanta

Slika 41. I.a. vrsta 2. varijanta denara kralja Tvrtka II.

Denar I.a. vrsta 1. varijanta

ONS T RA 6 BOSNA
S GREGORI NANA

Denar I.a. vrsta 2. varijanta

ONS T RA 6 BOSNA
2 GREGORI NANA

Slika 42. I.a. vrsta 1. i 2. varijanta denara kralja Tvrtka II. – legende

Denar I.a. vrsta 1. varijanta

A B O G I N O R S T ?

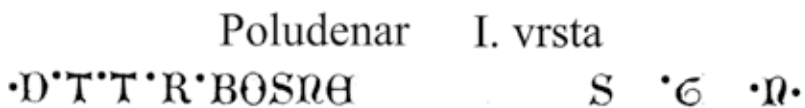
Denar I.a. vrsta 2. varijanta

A B O G I N O R S T ?
2

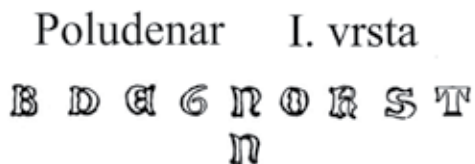
Slika 43. I.a. vrsta 1. i 2. varijanta denara kralja Tvrtka II. – grafija

Slika 44. I. vrsta poludenara kralja Tvrtka II.

Slika 45. I. vrsta poludenara kralja Tvrtka II. – legenda

Slika 46. I. vrsta poludenara kralja Tvrtka II. – grafija

Poludenar

II. vrsta

Av.

Rv.

Av.

Rv.

Slika 47. II. vrsta poludenara kralja Tvrtka II.

Poludenar

II. vrsta

R T

·S· ·G· ·N

Slika 48. II. vrsta poludenara kralja Tvrtka II. – legenda

Poludenar

II. vrsta

G N R S T

Slika 49. II. vrsta poludenara kralja Tvrtka II. – grafija

Pregled težina novca koji je kovao kralj Tvrtko II. Tvrtković prema nominalnim vrijednostima, vrstama i redosljedu kovanja prikazan je u tablici:

			sustav osmanske akče (akča = 1,137 g)			
			1 akča = 1/4 tabriskog miskala = = 6 nahuda = 1/3 rimske drahme = = 1 skrupul = 1,137 g			
		vrsta	redosljed kovanja	groš 1,5 akča 1,706 g	denar 1 akča 1,137 g	poludenar 0,5 akče 0,568 g
kralj Tvrtko II.	groš	I.	1 (od 1428.)	1,75 g		
		II.	3	1,85 g		
		II.a.	4 (do 1443.)	1,70 g		
	denar	I.	1 (od 1428.)		1,06 g	
		I.a.	2		1,03 g	
	polu- denar	I.	1 (od 1428.)			0,48 g
II.		3			0,40 g	

Novac kralja Tvrtka II. Tvrtkovića izrađen je uniformnije i sustavnije nego novac drugih bosanskih vladara, i to je glavna kvaliteta njegova novca. Njegovi groševi, denari i poludenari istoga su izgleda i do sada nije pronađen primjerak koji bi izgledom bio drukčiji. Stabilnost i uređenost sustava kovanja oslikana je dvojako; odsutnošću raznolikosti tipova i jasno prepoznatljivim sustavom aversnih i reversnih sigli.

Izvori ilustracija:

Slike 1. – 4., 6., 7., 11. – 13., 20. – 35., 38., 39., 42., 43., 45., 46., 48. i 49.: autor

Slika 5: *Glavaš, Tihomir*, Druga ostava bosanskog novca ...

Slike 8. – 10., 14. – 19., 36., 37., 40. i 41.: *Rengjeo, Ivan*, Corpus der mittelalterlichen ..., *Hadžimehmedović, Amir*, Novac srednjovjekovne Bosne.

Slika 44. *Paškvan, Saša*, Novi tip poludinara ...

Slika 47. *Paškvan, Saša*, Novi tip poludinara ..., *Hadžimehmedović, Amir*, Novac srednjovjekovne Bosne.

Izvori:

Anđelić, Pavao, Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine, ANUBiH, Sarajevo, 1970.

Fejér, Georgius, Codex diplomaticvs Hvngariae ecclesiasticvs ac civilis Tomi X. Vol. IV. 1401. – 1409., Regia Vniversitas Vngarica, Budae, 1841.

Glavaš, Tihomir, Druga ostava bosanskog novca iz Ribića kod Konjica, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu –Arheologija – n. s. sv. 44., Sarajevo, 1989., str. 233. – 266.

Hadžimehmedović, Amir, Novac srednjovjekovne Bosne, izdanje autora, Sarajevo, 2012.

- Ljubić, Šime*, Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i mletačke republike; knjiga VIII., JAZU, Zagreb, 1886.
- Ljubić, Šime*, Opis jugoslavenskih novaca, Artističko – tipografski zavod Dragutina Albrehta, Zagreb, 1875.
- Mimica, Bože*, Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske (IV. st. pr. Krista – 1918.), Vitagraf, Rijeka, 1992.
- Rengjeo, Ivan*, Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1959.
- Paškvan, Saša*, Novi tip poludinara (polugroša) kralja Tvrtka II. Kotromanića, u: Zbornik radova 8. međunarodnog numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj, Rijeka, MMXVII., str. 131. – 139.
- Truhelka, Ćiro*, Nalaz bosanskih novaca, obreten kod Ribiča, Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, Sarajevo, 1905., str. 1. – 51.

Literatura

- Anđelić, Pavao*, Bobovac i Kraljeva Sutjeska – stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću, Veselin Masleša, Sarajevo, 1973.
- Broome, Michael*, A Handbook of Islamic Coins, Seaby, London, 1985.
- Lovrenović, Dubravko*, Na klizištu povijesti (sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska) 1387 – 1463, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2006.
- Smajlagić, Robert*, Doprinos proučavanju novca Kraljevine Bosne kovanoga za njezina posljednja tri kralja, Numizmatičke vijesti, 59., Zagreb, 2006., str. 129. – 142.
- Srećković, Slobodan*, Osmanlijski novac kovan na tlu Jugoslavije, izdanje autora, Beograd, 1987.
- Srećković, Slobodan*, Ottoman Mints and Coins, izdanje autora, Beograd, 2002.
- Sulejmanagić, Amer*, Islamski utjecaj na novac zapada, Numizmatičke vijesti, 59., Zagreb, 2006., str. 158. – 200.
- Sulejmanagić, Amer*, Srednjovjekovna bosanska država pod turskim pritiskom (1414. – 1463.) – monetarni aspekt, Numizmatičke vijesti, 60., Zagreb, 2007., str. 127. – 173.
- Sulejmanagić, Amer*, Srednjovjekovni bosanski novac srednjeg i kasnog razdoblja – vrijeme kraljevstva, Numizmatičke vijesti, 63., Zagreb, 2010., str. 84. – 128.
- Sulejmanagić, Amer*, Grbovi Vukčića Hrvatinića, Povijesni prilozi, 48., Zagreb, 2015., str. 33. – 70.
- Sulejmanagić, Amer*, Ikonografija, metrologija i grafija bosanskog novca kovanoga između 1354. i 1418. godine, Numizmatičke vijesti, 68., Zagreb, 2015., str. 90. – 130.
- Šunjić, Marko*, Bosna i Venecija (odnosi u XIV. i XV. st.), HKD Napredak, Sarajevo, 1996.
- Živković, Pavo*, Prve vijesti o bosanskoj kovnici novca poslije smrti Tvrtka I. Kotromanića, Godišnjak Istorijškog društva BiH, 28. – 30., Sarajevo, 1979., str. 271. – 279.

Internet:

- http://vatera.hu.1797521_830071133687008_6440492272024796307_n (12. svibnja 2014.)
- http://vatera.hu.10291287_830070283687093_4663277333536368588_n (12. svibnja 2014.)
- <http://www.zeno.ru/showgallery.php?cat=580> (14. kolovoza 2017.)